

3.1.2016

לכבוד

אלירז קראוס

יעל גוראון

ד"ר אסף מלאך

ד"ר אביעד בקשי

ורדה אשכנזי

בלהה אלפרסון

שלום רב,

עם סיום עבודתי על המהדורה החדשה של "להיות אזרחים בישראל" ובהמשך לפגישתי לפני כשבועיים עם אלירז קראוס, אני מוצא לנכון להעלות על הכתב את השגותיי לגבי הספר. זהו אמנם כבר שלב העיצוב והעימוד, אבל נדמה לי שלא תזיק מחשבה נוספת בנושא. אקדים ואדגיש - אינני מורה לאזרחות. תפקידי בעבודה על הספר היה עריכה לשונית. עשיתי את מלאכתי נאמנה, למרות קשיים עצומים בתהליך העבודה. אבל - די מהר לא יכולתי להישאר בתוך הגדר הלשונית, משום שגיליתי בכתב היד שגיאות עובדתיות ומשום שנתקלתי שוב ושוב בהטיות צורמות. צירפתי הערות, ניסיתי להאיר בעיות - אבל רבות מהן לא התקבלו, או התקבלו בחלקן.

לתחושותי ולעניות דעתי, הספר במתכונתו הנוכחית הוא:

1. ניסיון ל"השתלטות עוינת" על מקצוע האזרחות, על ידי "הדְתָה" של מקצוע שהוא אוניברסלי וחופשי.

2. ניסיון לבצע "הֶלְאָמָּה" במקום שאינו אמור להיות פוליטי.

3. כפועל יוצא של שני הנ"ל: הצרת אופקים.

אסביר ואדגים:

1. לא אחדש לאיש מכם שדתות בכלל - והיהדות בפרט - אינן דמוקרטיות. לכן, הדמוקרטיה אינה שואבת את כוחה ואת ערכיה מכתבים דתיים ולא מהוגים דתיים. למען הדיוק: הדת היא היפוך של הדמוקרטיה ויש שיאמרו כי היא אף אויב שלה. אי אפשר לשנות את חוקי הדת גם ברוב מוחץ, אי אפשר להחליף את אלוהים גם אחרי מחדל קולוסאלי של שישה מיליון הרוגים, מהם מיליון ילדים, ולנסות את האופוזיציה, אי אפשר לצרף אישה לבית דין רבני למרות שכולנו אמורים להיות שווים. אבל זה לא אסון. אדם מסוגל - וגם רגיל בימינו - לחיות במקביל בשני עולמות: דמוקרטי ודמוקרטי. משפחה אינה דמוקרטיה: לילד אין זכות להחליט שהוא רוצה להכניס את המברג לשקע, וגם אין לו באמת זכות לקבוע איפה המשפחה תתגורר. בית הספר הוא מוסד בלתי דמוקרטי, שבו כופים על הילדים מה ללמוד, גם אם מרשים להם להצביע איזה שיר יתנגן בצלול להפסקה. הצבא הוא כמובן ארגון בלתי דמוקרטי, וכך גם האוניברסיטה/ישיבה, 90% ממקומות העבודה וכו' וכו'.

אז אנחנו יודעים לחיות בשתי מתכונות - דמוקרטית ולא דמוקרטית - בעת ובעונה אחת, רק צריך לצייר את הגבולות ולא לערבב מין בשאינו מינו. מ"מ בגולני לא יערוך הצבעה דמוקרטית אם לאגף מימין או משמאל, מנהל בית הספר לא יקיים הצבעה אם לקיים מבחנים - ובדיק באותו אופן, אם כי בכיוון ההפוך, אין מקום לכמעט 20 ציטוטים ממקורות דתיים בקטע הדן "בזכויות האדם כאדם" בתוך פרק "עקרון זכויות האדם והאזרח" (י"ד) בספר אזרחות לכלל התלמידים בישראל. לא הגיוני שעל הזכות לחיים נלמד בשיעור אזרחות מהרמב"ם ("וכן ההורג את עצמו, כל אחד מאלו שופך דמים הוא ועוון הריגה בידו", ואז על הזכות לכבוד נקבל ציטוט מעשיר ומפרה ממסכת אבות: "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך", ובעניין כבוד האדם נחזור שוב לרמב"ם: "אי זהו רכיל זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך אמר פלוני כך וכך שמעתי על פלוני, אף על פי שהוא אמת הרי זה מחריב את העולם. יש עוון גדול מזה עד מאוד, והוא בכלל לאו זה והוא לשון הרע, והוא המספר בגנות חברו אף על פי שאומר אמת", בתוספת חיזוק מאת רבי אלעזר המודעי: "והמלבין פני חברו ברבים... אין לו חלק לעולם הבא". ובהמשך נזכה בלמידה על אזרחות ודמוקרטיה גם לסיוע ממוחמד: "אין באומת האיסלאם מי שאינו מרחם על הקטן ואין מי שאינו מכבד את הזקן ואת המבוגר", וזה כאשר מופצים ברחבי העולם סרטוני עריפת ראשים של ילדים בידי מוסלמים אדוקים. וכך זה נמשך. בזכות לחירות נחזור לרמב"ם: "רשות לכל אדם נתונה: אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו", וגם בזכות לקניין: "ואסור לגזול כל שהוא דין תורה, אפילו גוי עובד עבודה זרה אסור לגזולו או לעושקו, ואם גזלו או עשקו יחזיר", ובעניין קניין רוחני ישלחו התלמידים - מבין כל המומחים בתחום הזה ברחבי העולם - דווקא אל ר' ישעיה הלוי הורוויץ: "גדול שיאמר דבר בשם אומרו ולא יגזול דעת האומרו, כי גזילה זו יותר מגזילת ממון... ומה מאוד גדול עבירה זו בעיניי, האומר פשט הכתוב בספר, או אשר שמע, ולא מזכיר שם האומר או הכותב" ("שני לוחות הברית", מסכת שבועות דף קפ"ג, ע"ב).

אנחנו חוזרים לרמב"ם בעניין שוויון: "לפיכך נברא אדם יחידי בעולם, ללמד שכל המאבד נפש אחת מן העולם מעלין עליו כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת בעולם מעלין עליו כאילו קיים עולם מלא. הרי כל באי עולם בצורת אדם הראשון הם נבראים ואין פני כל אחד מהם דומין לפני חברו. לפיכך כל אחד ואחד יכול לומר: בשבילי נברא העולם", יחד עם מסכת סנהדרין בתלמוד הבבלי: "יחידי בעולם, כדי שלא יאמר אדם אבא גדול מאביך... ולהגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותמו של האדם הראשון, ואין אחד מהם דומה לחברו. לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר: בשבילי נברא העולם".

במהדורה הקודמת, עד כמה שבחנתי, אין כזו כמות של מובאות דתיות.

או במילים אחרות: הלו, זה שיעור אזרחות או תושב"ע?

דוגמא עקרונית שנייה מני רבות להדתה: הספר - בנוסחו הנוכחי - מהדהד את הנוסחא הפטרונית והפשטנית: חילוני = לא דתי. זאת, כאשר לאמיתו של דבר חילוני = אדם שמאמין בזכות הבחירה וגם ביכולת של האדם לבחור מה נכון ומה לא נכון. חילוני = אדם שלוקח את מלוא האחריות על חייו, בלי להיתלות ב"קב"ה.

בפרק ז', העוסק ב"זהויות דתיות בחברה הישראלית היהודית", נעשית הבחנה בין יהודים חרדים, דתיים, מסורתיים וחילונים בצורה מעוותת:

- למגזר החרדי מוקדשות למעלה מ-500 מילים, המסבירות את אופיו, הפלגים בתוכו ועוד. אין שם שום ציון לבעיות כגון אי יכולתן של נשים להיבחר לכנסת, העוני עקב אי-גיוס ואי-עבודה, הבורות הנובעת מן הסירוב ללמד מקצועות ליבה ועוד.

- למגזר הדתי (ניסוח שגוי, כיוון שגם החרדים הם דתיים) מוקדשות 420 מילים, כולל תמליל התפילה לשלום המדינה, וגם צל"ש: "ביטוי מוחשי לקשר העמוק של הציבור הדתי-לאומי לארץ ישראל, למדינת ישראל ולציונות אפשר למצוא במספר הגדול של יישובים ומתיישבים שמשתייכים אליו - הן בהתיישבות בגבולות 'הקו הירוק' והן בהתיישבות בשטחי יהודה ושומרון - הרבה מעבר לחלקו של הציבור הזה באוכלוסייה הישראלית...". מובן שאין שם שום מילה על התמורה שהתחוללה בציבור הדתי-לאומי כאשר ערך קדושת הארץ הפך לחשוב מכולם ועל הפירוש המעוות שנתנים "עשבים שוטים" למתח בין הדת לדמוקרטיה.

- המגזר המסורתי מסתפק ב-200 מילים.

- רפורמים וקונסרבטיבים - הם מלהזכיר! זאת, למרות ששיעורם באוכלוסייה גבוה פי שלושה ואולי אפילו פי חמישה משיעור הדרוזים, ופי שניים או שלושה משיעור הנוצרים במדינה, ושתי קבוצות המיעוטים האלה זוכות לסקירה.

- המגזר החילוני, הגדול ביותר!, זוכה ב-200 מילים בלבד, כולל מסגרת שהיא בעצם דתית: "בשנים האחרונות ישנה מגמה בקרב חילונים להתקרב למקורות היהודיים וללמוד אותם - תופעה הנקראת 'חזרה לארון הספרים היהודי'....". מזל שלא הזכרה העגלה החילונית הריקה.

אבל זה לא רק הנפח, אלא בעיקר התוכן. ההגדרה של "מיהו חילוני" היא נגטיבית: "באופן בסיסי, חילוניות היא שלילה של אמונה דתית מחייבת. יש מן החילונים העושים זאת מתוך אתאיזם (כפירה במציאות האל), חלקם מתוך ספקנות במציאות האל, ויש המגדירים עצמם מאמינים במציאות האל אך אינם מאמינים במצוות הדת".

אז בואו אגלה לכם סוד: זהו מענה דל ושטחי לשאלה מה זו חילונות - מענה שמתעלם מהעושר של המדע, של האמנות, הקולנוע, השירה (כולל שירת נשים), המשפט, הפילוסופיה. מתוך 159 מילים נטו שהוקדשו לפלח הגדול ביותר באוכלוסייה הישראלית, לפחות חצי עוסקות בשאלה שמעניינת דתיים: אם יש או אין אלוהים.

ולסגירת הנושא: במהדורה הקודמת האפיון של החילונים הוא פוזיטיבי ואובייקטיבי: "קבוצה זו מדגישה את זהותה היהודית כמתבססת על מוצא, היסטוריה, תרבות וגורל משותף... עבור רוב החילונים היהדות היא תרבות לאומית ולא דת, ועל כן ניתן לכנותם חילונים לאומיים... החילונים האידיאולוגיים מעוניינים שמדינת ישראל תהיה מדינה חילונית, דמוקרטית וליברלית, המכירה בזכותו

של כל אדם לקבוע את אורח חייו כרצונו. על כן... הם תומכים בהפרדת הדת מהמדינה ומעוניינים במדינה חילונית ובטיפוח תרבות ישראלית חילונית".

אולי העובדה שחמישה מבין ששת המכותבים למכתב, האחראים על המהדורה החדשה, דתיים, מסבירה את העניין. או כמו שכתב זאת טוב יותר טשרניחובסקי: "אדם אינו אלא תבנית נוף מולדתו... וכתבנית אותה פינה אשר בה נולדתי... טוויתי את חלומי, כצלמה וכדמותה".

2. בנושא של מה שכינתי "ה'לְאָמָּה", מלשון לאומנות - לכל אורך הספר שזורה הטיה ימנית, שעשויה להיראות כניסיון לעצב בצורה מאוד מסוימת את התודעה של התלמידים.
למשל:

- "אלימות על רקע אידיאולוגי-פוליטי, כגון הטבעת האונייה 'אלטלנה' ב-1948, רצח אמיל גרינצווייג בהפגנת 'שלום עכשיו' ורצח ראש הממשלה יצחק רבין". זאת פסקה שערווייתית לא רק מבחינה מוסרית ועובדתית, זו שגיאה גסה מבחינת לימודי האזרחות, כיוון שהיא גוזרת גזירה שווה בין פושעים נקלים, שביצעו את מעשיהם הרצחניים בניגוד לחוק, לבין החלטה של ראש הממשלה הנבחר ושר הביטחון, אשר הורה לצה"ל לפעול נגד מחתרת שסירבה להתפרק מנשקה, ומנע היווצרותה של מדינת פלנגות.

- כאשר דנים באינתיפאדה הראשונה, נאמר ללא שום ביסוס: "נשמעת הטענה כי היא הגבירה את העוינות בין הערבים והיהודים במדינה", אבל לא מצוינת עובדה חשובה הרבה יותר, שניתן לנסח כך: "למרות ההתקוממות בשטחים, למרות ימי האדמה ולמרות הקיפוח המתמשך, ערביי ישראל מפגינים נאמנות למדינה גם בשעות קשות של מלחמות ומבצעים צבאיים, גם כאשר עשרות ומאות פלסטינים נהרגים מעבר לגבול".

- ופסקה נוספת שהיא שקרית מצד אחד ופאדיחה מקצועית לספר אזרחות: "בסתיו 2015 התבצעה סדרת פיגועי דקירה ברחבי המדינה. מרביתם בוצעו בידי ערבים אזרחי ישראל...". זהו כידוע שקר של מי שמנסים לתקוע טריז בין היהודים והערבים תושבי המדינה. לאמיתו של דבר, גם אחרי הרצח שלשום בתל אביב, רק שניים או שלושה פיגועים בוצעו על ידי אזרחים ישראלים. מרבית הדקירות, הדריסות ומעשי הירי בוצעו על ידי תושבי השטחים, ואחרות בוצעו על ידי תושבי מזרח ירושלים. כידוע, רוב רובם של תושבי מזרח ירושלים אינם אזרחי ישראל, וטעות כזו יכולה להיות מביכה מאוד בספר אזרחות. (אגב, אם כבר מתייחסים לגל הזה, מדוע לא להתייחס גם לפיגועי השנאה שבוצעו על ידי יהודים?)

- אחזור לפסקה שכבר ציטטתי למעלה: "ביטוי מוחשי לקשר העמוק של הציבור הדתי-לאומי לארץ ישראל, למדינת ישראל ולציונות אפשר למצוא במספר הגדול של יישובים ומתיישבים שמשתייכים אליו - הן בהתיישבות בגבולות 'הקו הירוק' והן בהתיישבות בשטחי יהודה ושומרון...". ובכן: ההתיישבות ביהודה ושומרון נמצאת במחלוקת פוליטית, ובעיני ישראלים רבים היא ראויה

לגינני ולא לשבח. העלאתה על נס בספר אזרחות היא דוגמא מוחשית לכך שהוא נכנס למחוזות לא לו, ובצורה בלתי מאוזנת, שנועדה לעצב תודעה מסוימת.

- ודוגמא אחרונה לעניין ה"היימנה". הציטוט הבא, כאשר הוא מובא בספר אזרחות לבני נוער לא בהקשר שלו, כאמירה של משפטן שחייב לתפוס את האקדח המעשן, עלול להכשיר את ההסתה לרצח הבא: "היועץ המשפטי לממשלה, מני מזוז, אמר כי לא הוכח שרצח ראש הממשלה יצחק רבין הוא תוצאה של הסתה... אני יודע שנוהגים להזכיר שוב ושוב את רצח ראש הממשלה, יצחק רבין, כפועל יוצא של הסתה. עד היום איש לא הוכיח את זה... הדבר הברור היחיד הוא שהרצח היה תוצאה של כשל אבטחתי...". זוהי הענקת רהביליטציה למוציאי הפולסא דנורא, למקללים ולמסיתים, שאמנם לא שלחו בהוראה ישירה את יגאל עמיר לבצע את הרצח, אבל הדהדו ללא ספק במוחו של הנבל.

3. ספר אזרחות מודרני צריך להתבסס על מקורות מגוונים - בספרות ובשירה, בתיאטרון ובקולנוע, ועוד. כאשר מדברים על "פלורליזם, סובלנות והסכמיות", למשל, די מוזר שהספר נתלה דווקא באילן הדמוקרטי הגבוה ר' יחיאל מיכלי הלוי אפשטיין ("וכל מחלוקת התנאים [חכמי המשנה] והאמוראים [חכמי התלמוד] והגאונים והפוסקים [חכמי ההלכה בתקופה שאחרי התלמוד], באמת למבין דבר לאשורו, דברי אלוקים חיים המה, ולכולם יש פנים בהלכה. ואדרבא זאת היא תפארת תורתנו הקדושה והטהורה, וכל התורה כולה נקראת שירה ותפארתה שיר היא, כשהקולות משונים זה מזה וזהו עיקר הנעימות"? מדוע לא למצוא קטע יפה בנושא בתוך "מישהו לרוץ איתו" של דוד גרוסמן?

למה לא להביא פה ושם בספר צ'כוב או ברכט או קפקא או משהו מ"הטור השביעי" של נתן אלתרמן או "תרנגול כפרות" של אלי עמיר או יהודית קציר ~~או דורית רביניאן~~ או בוב דילן או אולי ניתוח אירוע שנשמך על הסרט "האזרח קיין"?

למה להצר את האופקים של התלמידים, במקום להרחיבם? מדוע לא לחפש שיר של ארז ביטון בעניין זכויות האדם? הספר לא נועד ל"חידר" ולא לבתי ספר של "המעין התורני". הוא אמור לפקוח לקוראיו את העיניים.

כמו שהחילונים נאלצים לחיות עם דברים קשים לעיכול, כגון כשרויות ושלל גזירות בענייני קבורה, נישואין וגירושין, הדתיים יכולים וצריכים לחיות עם דמוקרטיה חילונית, שכל סנדלר ופרופסור, מדענית וכדורגלן, רב ורַבָּה שווים בעיניה. מי שהורישו לנו את הסטטוס-קוו הבינו שדת ודמוקרטיה כמוהם כשמן ומים. לכן היה חשוב להם כל כך למצוא נוסחה שתעמיד במקומם את הניגודים, ותיישר את ההדורים - ותקבע מה לדת ומה למדינה.

אני סתם ישראלי. נולדתי בישראל, אמא שלי נולדה בישראל, סבא שלי חי ועיבד את המטעים שלו במטולה עד יום מותו, ארבעת ילדיי הם בוגרי מערכת החינוך הישראלית, ארבעתם התגייסו ליחידות קרביות, ארבעתם חיים בישראל (אחד מטייל בדרום אמריקה). גם אשתי ואני שירתנו שירות מלא בצבא, חייתי 20 שנה בקיבוץ על גבול הרצועה, הדרכתי מאות בני נוער, לימדתי

במכללות. במילים אחרות: הישראליות שלי אינה זקוקה להכשר, והיא תובעת ממני לומר את מה שאני אומר:

- ההחלטה לזרוע בספר אמירות פוליטיות חד צדדיות אינה הוגנת, והיא גם תפגע באמינותו ובמהימנותו.

- הניסיון להעביר את לימודי האזרחות דרך קוף המחט של היהדות, כדי לצייר כך את דמותה של הדמוקרטיה הישראלית, הוא טעות גסה, שמעוותת מושגים ותיצור בלבול.
- מן הראוי להרחיב - ובעיקר לגוון - את צוות היוצרים של הספר, שכמעט כולו עשוי כעת מקשה אחת או צמח במקשה אחת.

הדברים נכתבים בכוונה כנה וטובה, ואם מישהו נפגע ממהו שכתבתי - אני מתנצל, זו לא היתה הכוונה.

אשמח אם תשקלו את דבריי - גם אם זו כבר הדקה ה-90, וגם אם אנחנו כבר בזמן פציעות.